

GÜRCİSTAN TÜRKLERİNİN EDEBÎ GELENEKLERİNDE HİKÂYE TÜRÜNÜN EVRİMİ

Şureddin MEMMEDLİ*

Özet:

Gürcistan'daki Azerbaycan (Borçalı, Karapapak) Türklerinin edebiyat geleneklerinde şiir, geleneksel olarak ziyadesiyle yaygın ve özgün olsa da, edebî nesir, drama-tiyatro yazarlığı yeni ve sayıca mahdut türlerdir. Bu türlerdeki eserler bu muhitte esasen 20. yüzyıl başlarında görülür. Bölge edebiyat temsilcileri arasında çoğunluğu âşıklar, saz şairleri bulunmasına rağmen, yazarlar, dramaturglar, gazeteciler sayıca nispeten azdır.

Söz konusu muhitin gelişiminde nesir-düzyazı biçiminde edebiyat eserleri de önem arz etmektedir. Buradan hareketle, sunulan makalede Gürcistan Türkçe edebiyat geleneklerinin ilk dönemlerinde -Sovyetler öncesi- ortaya çıkmış hikâye türündeki yapıtlar tanıtılmaktadır ve bu hikâyeler didaktik-eğitici, toplumsal, aile-geçim konuları açısından incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Edebî muhit, Gürcistan, hikâye, Karapapak Türkleri, nesir.

Evolution of Story Type in Literary Traditions of Georgian Turks

Abstract:

In the literary traditions of Azerbaijan (Borchali, Karapapak) Turks in Georgia, although poetry is highly widespread, unique and traditional, literary prose and drama (theater) writing is new and limited in number. The works of these kinds are mainly seen in this neighborhood in the early 20th century. The majority of literary representatives in the region are minstrels, poets, and bards, while the number of prose writers, dramatists, journalists are comparatively small.

Therefore, literary works in the form of prose are also important in the development of the mentioned neighborhood. Thus, in this article, the narrative works in the

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, shureddin@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-9302-732X>.

early period of the Turkish literary traditions of Georgia — before the Soviets — are introduced. And, these stories are studied in terms of didactical-educational, social-communal and family-subsistence issues.

Keywords: Literary environment, Georgia, story, Karapapak Turks, prose.

Giriş

Günümüzde Gürcistan coğrafyasında; Tiflis, Rustavi şehirlerinde, Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Gardabani, Zalka ilçelerinde toplu ve yoğun olarak, ayrıca Msheta, Kaspi, Sagareco, Telavi ilçelerinde Gürcülerle iç içe beş yüz bin civarında Türk soylu topluluk yaşamaktadır. Resmîyette “Azerbaycanlılar” olarak tanımlanan, ancak kendi aralarında Borçalı Türkleri veya Karapapak Türkleri olarak adlandırılan bu topluluk, duru Türkçeye dayalı bir ağızla konuşmakta, Azerbaycan Türkçesinde öğretim görmekte, etnik-kültürel varlıklarını korumakta, gelenek-göreneklerini sürdürmektedirler (Hacıev 1980) (Mişiev 1987) (Mert 2004) (Alyılmaz C 2012).

Bölgenin Türkiye–Gürcistan–Azerbaycan arasında dehliz rolü üstlenmesi burada kültürlerin bütünleşmesine, aynı zamanda da Türklüğün, Türk kültürünün güçlü bir kolunun gelişimine olanak sağlar. Bu ülkeler kavuştuğunda Gürcistan’a bağlı olan, Gürcülerle Türklerin iç içe sevecen bir anlayışla meskûn oldukları Kvemo-Aşağı Kartli bölgesi coğrafi mekân olmakla birlikte, tarihsel-coğrafi konumu, etnik yapısı gibi özellerle ilgili olarak, edebî-bedii, bilimsel-entelektüel mirasın da geliştiği bir yerdir ve bu vesileyle burada edebî-estetik fikrin özgün geleneksel yanları mevcuttur.

Prof. Dr. Semra Alyılmaz’ın, “Gürcistan’daki Türk kültür ve uygarlığına; Türk dili ve edebiyatına, Karapapak Türkçesine ve edebiyatına ait sözlü ve yazılı eserlerle ilgili ciddi araştırmalar, incelemeler yapılmalı ve bunlar çok dilli olarak yayımlanmalıdır.” kanaatine desteğimiz tamdır (Alyılmaz S 2017: 52; <http://www.tdk.gov.tr/images/03-1>).

Gürcistan’daki Azerbaycan Türklerinin edebiyat geleneklerinin ana mihrini âşık-saz şiirinin oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Peki, Gürcistan’daki Türklerin edebiyat geleneklerinde edebî nesrin, tiyatronun yeri, rolü ne düzeydedir? Bu soruyu muhitte telif-yazın hikâyeciliğinin gelişim süreci, edebî temsilcileri ekseninde konu, muhteva izleniminde yanıtlayabiliriz.

1. Gürcistanlı Türklerden Başlangıç Dönem Hikâye Yazarları

Gürcistan Türk edebiyat muhitinde şiir temsilcileri ile kıyaslamada nesir yazarları nicel açıdan azlık teşkil etse de, nitel açıdan öncü rol üstlenmişlerdir.

Mirza Hüseyin Hesen-zade (1869–1948). Gori öğretmen seminaryası (darülmualimin) mezunudur. Ahıska’nın Azgur köyü okulunda, Tiflis Gimnaz-

yasında (yüksek lisesinde), Tiflis Sadi adına Türk okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1919’da bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti parlamento üyesi seçilmiştir. Öğretmen, nasir, şair, dramaturg kimliklerinin yanında daha çok *Tamam Elifba / Tam Alfabe* ders kitabının yazarı olarak bilinir. Gürcistan’ın Türk okullarında ders kitabı olarak okutulmuş (Gocaeva 2012: 222) 38 sayfalık bu kitapta minyatür fıkra metinlerinin yanı sıra hikâyeler de vardır (AEE 1912). 1914 yılında çıkmış *Üç Hikâye* kitabında kendisinin “Tülkü-nün Nağlı” / “Tilkinin Masalı” isimli telif hikâyesi, Rusçadan tercüme-iktibas ettiği “Bekçi Veli” ve “Çalgıcı İbrahim” hikâyeleri yer alır (AEE 1914).

Neriman Nerimanzade (1870–1925). Ünlü devlet adamı, toplumcu, aynı zamanda nasir, dramaturg, gazetecidir. Tiflis’te doğmuş, ilköğrenimini burada Aliye Mektebinde almış, Gori kentindeki öğretmenlik seminaryasında (darümualliminde) okumuş, öğretmenlik faaliyetine Borçalı kazası Kızılhacılı köyü okulunda başlamış, ilk yazın deneyimlerini bu köyde gerçekleştirmiştir. Öncelikli olarak, Kızılhacılı köyündeki öğretmenliği döneminde yazmış olduğu, konusu adı geçen köyün geçimsel durumu ile ilgili olan “Nadanlık” / “Cahillik” komedisi Borçalı edebiyat geleneklerinin ilk ve önemli tiyatro ürünlerindedir. Gürcistan muhitiyle, Borçalı ile konu bağlantısı Nerimanzade’nin düzyazı yapıtlarında da karşımıza çıkar. “Bahadır ve Suna” uzun hikâyesinde olaylar Tiflis şehrinde, Tiflis civarındaki Mengilis, Kocor kasabalarında geçer. Tiflisli kadim beylerden birinin oğlu Bahadır, eserde “Ben milletimi severim, çünkü annemi severim” der. Yapıttaki Borçalılı faytoncu Çopur Nevruz’un Sarvan yiğitleri hakkındaki sohbetleri ilgi çekicidir. “Bir Köyün Sergüzeşti”, “Şeytanpazar” vd. hikâyelerinde (Nerimanov 2004: 231, 240) Borçalı, Tiflis olaylarını yansıtmıştır.

Ömer Faik Nemanzade (1872–1941). Ahıska’nın Azgur beldesinde doğmuş, İstanbul’da Darüşşafakada okumuştur. Ahıska, Tiflis, Azerbaycan’da öğretmenlik yapmıştır. Şark-ı Rus gazetesinin yayımında katkıda bulunmuş, Tiflis’te “Gayret” matbaasının, *Molla Nesreddin* ceridesinin faaliyetlerinde öncü rol oynamıştır. Ünlü mizah yazarı Mirza Celil Memmedkuluzade ile birlikte dönemin en güçlü gazetecisi olarak tanınmasının yanında, az da olsa şiirler ve hikâyeler de yazmıştır. Edebî kişiliğiyle Mollanesreddinciler edebiyat akımının öncüllerinden olmuştur. Hikâyeleri romantik duygusal ve çoukulu psikolojik tarzlardadır. Bu kapsamda 1900–1920 yıllarında Tiflis’in ve Bakü’nün gazetelerinde, dergilerinde yayımlanmış “Antika”, “Fatma Teyze”, “Gülsüm”, “Günah Kimde?”, “Hamiyetli Bir Civan”, “Hasan Amca’nın Şikâyeti” vd. hikâyeleri ilgi çekicidir (Nemanzade 2006: 47–52, 183, 256–259, 180–183, 226–229, 249–252).

Ali Mirza Maşrik (1880–1943). Tiflislidir, Tiflis’in civarındaki Senan Dağı’nın adıyla ilgili olarak Senanî mahlasını kullanmıştır. Neriman Neriman-

zade'nin yakın akrabasıdır. İlköğrenimini Tiflis'te Aliye Mektebinde almış, öğretmenlik seminaryasını (darülmualimin) bitirmiş, Borçalı kazası Kızılhacılı köyü okulunda, Tiflis şehir okullarında Türk dili derslerini vermiştir. Gürcistan'da Türkçe eğitim öğretimin gelişiminde önemli katkıları olmuştur (Gocaeva 2012: 247). 1906 yılında Tiflis'te Gayret matbaasında *Edebata Dair / Edep Kurallarına Dair*, 1907'de Tahran'da Farsça *Töhfet ül Sebiyan / Yetişkinlere Hediye* ders kitapları yayımlanmıştır. Kızılhacılı okulunda ve Tiflis medresesinde öğretmenlik yaparken hazırladığı *نصيحة الأطفال Nasihat ül Etfal / Çocuklara Nasihatler* ders kitabının birinci bölümü 1907 yılında, ikinci bölümü 1913'te Tiflis'te neşredilmiştir (AEE 1907) (AEE 1913). *Nasihat ül Etfal*, Gürcistan'daki Türk okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur (Gocaeva 2012: 222). Hikâyelerinin yanı sıra, Senanî mahlasıyla kaleme aldığı şiirleri de vardır.

Hüseyin Minasazlı (1881–1932). Borçalı'nın Sarvan obasındandır. Seminaryada (darülmualimin) öğrenim görmüş, Tiflis'te Rusça gazete ve dergiler neşretmiş, 1918–1921 bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti döneminde memleketi Zalka ilçesinde öğretmenlik faaliyetini sürdürmüş, Ercivan Sarvan beldesinde okul açmıştır. Profesyonel gazeteci, edebiyat eleştirmeni, minyatür hikâyeler yazarı olarak bilinir.

Abdullah Şaik (1881–1959). Tiflis doğumludur. Babası Ahund Mustafa, Borçalı sancağının merkez kısmında bulunan Sarvan kasabasından kadim Talıplılar neslindedir (MİR Celal 2008: 359). “Vatan bahçesinin bahçıvanı”, “yeni edebiyatın temel taşıını oluşturanlardan birisi” olarak bilinen (Kengerli 2008: 40), Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucularından olan (Erol 2005) Abdullah Şaik'in sanatı Gürcistan Türk edebiyat geleneklerinden beslenmiştir. “Bedbaht Aile” / “Dursun”, “Göbelek” / Mantar, “Göç”, “İki Familyanın Mahvı” / İki Neslin Yokoluşu, “İki Mustarip yahut Azap ve Vicdan”, “İntihar mı, Yaşamak mı”, “Taşkın” adlı eserleri tematik açıdan Gürcistan'ın sosyal sorunlarıyla ilgilidir.

2. Gürcistan Türkleri Hikâyeciliğinde Konu İzleği

2.1. Didaktik-Eğitimsel Konulu Hikâyeler

Modern hikâyecilik muhitte 20. yüzyıl başlarında daha sık görülmüştür. 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında gerçekçi eğitimcilik Tiflis-Borçalı Türk Azerbaycan edebiyat muhitinde de bariz ifadesini bulmuş, kendine özgü edebiyat çıkırına dönüşmüştür. Eğitimci yazarların yaratıcılıklarında eğitimsel, didaktik fikirler, çağrılar üstünlük kazanmıştır. Bu tip hikâyeleri daha çok okullarda öğretmenlik üstlenen yazarlar vücuda getirmişlerdi.

Kültür-eğitim alanındaki canlanmayla ilgili olarak okullu çocuklar için eserler yazmanın güncellendiği bir zamanda Gürcistan'daki yazarlar da bu

eğilime katılmışlardır. Öğretmenlerin bir kısmı eğitim öğretimde mevcut ders kitaplarındaki hikâyelerden esinlenmekle birlikte, bizzat kendileri okul öğrencilerinin mütalaası için küçük hikâyeler, fıkralar yazmışlardır. Tiflis-Borçalı muhitinde öğretmen yazarlardan Mirza Hüseyin Hesenzade, Mir Seyfeddin Seyidov, Ali Mirza Maşrık Senanî ve diğerlerini gösterebiliriz. Öğretmen yazarlar okuldaki faaliyetlerine talim-terbiye konulu edebî eserleriyle zenginlik kazandırmışlardır.

Mirza Hüseyin Hesenzade'nin hikâyelerinde, iktibaslarında ileri sürdüğü düşünceler, matbu makalelerindeki fikirlerle çağrışır. 1920–1921 yılları arasında Tiflis'in *Vatan* mecmuasındaki “Maarif” makalesinde eğitimi, insana lütuf olan, insanı saadete eriştiren en kıymetli servet olarak değerlendirir: “Her bir milletin refah hâli, izzet ve ikbalı maarif sayesinde temin olunur, maarif sayesinde terakki edilir.” (Gocaeva 2012: 225).

Bu eksende okul çağındaki çocuklar için ön görülmüş “Tülkünün Nağlı / Tilkinin Masalı” eserini ele alalım. Hikâyenin olay akışının başlangıcı şöyledir: “Tilkinin eline uzun zamandır av geçmemişti. Açlıktan karnı dalına yapışıyordu. Tanyeri ağardığında yuvasından çıkıp, dağı dereyi birbirine vuruyordu. Çalının dibini kokluyordu ki, görsün kuş yuvası var mı? Yumurtasını, ufacak balasını yesin. Çalılardan birinin dibinde bir bildircin yuvası varmış. Anaç bildircin da yumurtalarının üstünde oturmuşmuş” (AEE 1914: 1).

Hikâye şöyle son buluyor: “Ertesi gün köylü, tilkinin derisini şehirde sattı. Parasıyla da kendisine, eşine, çoluk çocuğuna çıplaklık alıp getirdi. Eşi de tilkinin başını yüzmüş piliçlerden tatlı tatlı kavurma pişirdi. Yediler, içtiler, dediler, danıştılar, gülüştüler. Yerlerini salıp yattılar” (AEE 1914: 21).

Hesenzade'nin, didaktik mahiyetli hikâyelerinin kavramsal değerlerini doğruluk, mertlik, dostluk, içtenlik gibi necip özelliklerin tavsiyesi teşkil eder.

Ömer Faik Nemanzade'nin gençlik dönemi eserlerinin değerli ürünü olan “Hamiyetli Bir Civan” hikâyesinde (Nemanzade 2006: 183) konu, kültürel, ulusal gelişim, vatan sevgisidir. Eserin başkişisi, okul müdavimi Ahmet, dostu Sadık Bey'e, sevgilisi Feride'ye vatanseverlik aşılar. “Bizim gibi gençler vaktinde çalışmazsa, bu mukaddes vatanı felaketten, evladî vatanı pençeî cehaletten kurtarıp ruhî necata çıkarmaya elinden geldiği kadar çalışmazsa, vicdanına karşı bir hiyanet işlemiş olurlar” der.

Ahmed nezdinde vatanın gelişmesi, ferahı, refahı, mutluluğu adına azimli mücadele yürüten genç yurttaşların tipik imgeleri göz önünde canlanmaktadır.

Ali Mirza Maşrık Senanî'nin de öğretmen olması sebebiyle şiir ve hikâyelerinde bizzat eğitimcilik yanı daha baskındır. “2'nci yıla mahsus ve şakirtlerin terbiye ve ahlakına hizmet için kıraat kitabı” tanımlı 41 sayfalık *Nasihât'ül Etfal* ders kitabında (AEE 1907) (AEE 1913) yüz adet kısa-minyatür

hikâye yer alır. Bu düzyazı parçalarının bir kısmı telif eser, bir kısmı tebdil, bir kısmı da başka kitaplardan alıntıdır. Mukaddimeden: “Kastım budur ki, iptidai mekteplerde tahsil eden Müslüman balaları ki, gelecekte millet atalarının katarlarında oturacaklar, bu mecmuada yazılan hikâyeleri okuyup, kemalince anlayıp, nasihatlere emel edeler” (AEE 1907: 1). Kitaptaki hikâyelerden “At ve Cüt” / “At ve Manda”, “Elifba” / “Alfabe”, “Garip Yolcu”, “Hazine”, “İki Dost”, “Koca Bağban” / “İhtiyar Bahçıvan”, “Kuş Yuvası”, “Meral” / “Ge-yik”, “Nine Nasihati”, “Oğul Muhabbeti” / “Oğul Sevgisi”, “Tembel ve Seyli” / “Tembel ve Çalışkan”, “Yahşiliğe Yahşilik” / “İyiliğe İyilik” vd. örnekler eğiticilikle alakalı konular üzere temellendirilmiştir. Hikâyeler çocukların yaş özelliklerine uyumlu olarak basit olay örgülerine sahiptir. Fıkra veya fabl olarak da adlandırabileceğimiz bu hikâyelerin cümle yapıları son derece sade ve kısa ya da diyalog şeklindedir.

“Tembel ve Seyli”:

Çalışkan dedi: – Bugün okurum, yarın oynarım.

Tembel dedi: – Bugün oynarım, yarın okurum. (AEE 1913: 3)

“Alfabe”:

Bir gün İsmail gördü ki, babası kitap okuduğunda gözlük takır. Dedi:

– Dedeciğim, benim için bir gözlük al, ben de senin gibi kitap okumak isterim.

Atası cevap verdi: – Pekiyi, ben sana bir çocuk gözlüğü alırım.

Gidip oğlu İsmail için bir alfabe kitapçığı aldı. (AEE 1913: 5)

Öykünün bitişinde “Bugünün işini yarına bırakma.” atasözü öğütsel gönderme olarak eklenmiştir.

Senanî, kendi ders kitabındaki, ayrıca matbuattaki Maşrik mahlasıyla yayınlanmış hikâyeleriyle eğitimci nasir olarak önümüze gelir. Onun kısa hikâyeleri okul öğrencilerine ve yetişkinlere hitap eder.

2.2. Sosyal Konulu Hikâyeler

Bu tip eserlerde çoğunlukla Borçalı sancağının sosyal meselelerinin, dönemin sosyal sorunlarının gerçekçi bir tutumla ele alındığı gözlemlenmektedir.

Bu dönem bölgenin toplumsal yaşamı, Neriman Nerimanzade’nin, Abdullah Şaik’in, Seyyid Musevi’nin, Ebdürrehim Hakverdi’nin, Hüseyin Minasazlı’nın yapıtlarında, “Borçalılı Emin Ağa” belgesel hatıra anlatısında, Gürcü öykücülerinin Borçalı kazasının Zerakvi-Zirek köyünde doğup büyümüş Miheil Cavahişvili’nin (1880–1937), psikolojik novella ustası Şio Aragvispireli’nin (1867–1926) eserlerinde yankı bulmuştur.

Hüseyin Minasazlı'nın gazeteciliğinde olduğu gibi, nesir eserlerinde de, öncelikle “Eybecer” / “Çirkin”, “İnsan”, “Müslüman Kadını Son Nefeste”, “Namus Uğruna”, “Oğul”, “Olmuş Hadise”, “Tar Feryadı”, “Yolasalma” / “Uğurlama” hikâyelerinde Borçalı bölgesi ve Tiflis kentindeki Türklerin hayatından izlenimler, milli kimlik, liyakat, erdem gibi sosyal ve kişisel konular ön plana çıkar.

Müslüman Kadını Son Nefeste hikâyesinde, adından da anlaşıldığı üzere, kadınların talihsizliği konu edinmiştir (Minasazov 1982: 213–214).

Namus Uğruna hikâyesinin konusu Borçalı bölgesinin kalabalık köylerinden olan, yazarın memleketi Sarvan'ın geçimiyle ilgilidir. Burada Sarvanlı Memmed'in timsalinde zahmet sever köylülerin tipik imgesi kurgulanmıştır. Bu psikolojik öyküde toprak sahibi Mahmud Bey, fakir köylü Memmed'in karısı Sekine'nin ismetine dokunarak ölümüne sebep olmasının ardından Memmed, üst makamlara şikâyetle bulunmayı faydasız bulur, zira kaza reisi de, muhtar da beyin yandaşlarıdır. Memmed'in kalbinde intikam, öç hissi uyanır, beyi öldürüp, polise teslim olur. Köylüleri onu alkışlayıp, “Korkma, Memmed, aferin, seni savunacağız, bu yaramazın cezası böyle gerek idi.” derler (Minasazov 1982: 208–212).

Minasazlı'nın bu hikâyesi, konu-motif bakımından Gürcü yazar Miheil Cavahişvili'nin “Martali Abdulahi” / “Masum Abdullah” öyküsünü (Cavahişvili 1970: 508–527) çağrıştıır. Minasazlı'nın Memmed'i de, Cavahişvili'nin Abdullah'ı da Borçalı'nın helal, namuslu, emekçi, suçsuz evlatlarıdır, onları zamanenin riyakâr konumu cinayete sürükler. “Namus Uğruna” hikâyesinde coşkusal duygu ve gerçekçi-natüralist yaklaşımlar biçem-üslup açısından bir bütünlük arz eder.

2.3. Aile-Geçim Konulu Hikâyeler

Bu tip öykülerde yazarlar, daha çok genç kızların acı talihi meselelerine değinmişlerdir.

Bu eksende *Ömer Faik Nemanzade'nin* “Günah Kimde” / “Suç Kimde” hikâyesi örnek alınabilir. Öykünün olay örgüsü şu şekildedir:

Hatice'nin babası bir örf olan başlık parasını ziyadesiyle ister. Bunun neticesinde Hatice, sözlüsü İsmail'den babasının fazla başlık parası istemesiyle ayrılır. Sonra zengin, dul, hasta ve çocuk sahibi bir adamla evlendirilmek ister. Bununla Hatice'nin yavaş yavaş ölümüne giden son günleri başlar. Bu sırada Taşdemir Bey'in kızı, Hüseyin Pehlivan tarafından kaçırılır. Taşdemir Bey'i ve oğlu Aslan Bey'i Hüseyin Pehlivan ve arkadaşları öldürür. Böylelikle, başlık parası yüzünden bir aşkın mutsuz sonuçlanması, genç kızın ölümüne neden olur (Nemanzade 2006: 47–52).

Hikâyede bu durum şöyle açıklanır: “Biçare, mazlum Hatice iki ay sonra 17’nci baharını görecekti. Bu en ferehbahş baharından biraz sonra en mukaddes, en ruhefza emelleri husule gelecekti. 8-9 ay evvel bir yüzük ile o, muvafık yaşıtı ile 4-5 ay sonra baş başa yaşamaya başlayacaklardı. Bu umut ve arzuların verdiği hasret Hatice’nin kalbine sığmazdı.” (Nemanzade 2006: 47–48).

Ömer Faik, bu olay üzerinden önce eserin içindeki Hatice’nin babası örneğinde Türk Müslüman halkına örf, gelenek görenek yaşatılmalıdır, hem de sınırları çizilmeli ve birbirini seven iki gencin maddiyat için ayrılmaması gerekir özelinde ibret dersi verir.

Nemanzade’nin 1916 yılında yazdığı “Gülsüm” hikâyesi (Nemanzade 2006: 226–229) o dönemde yaygınlaşmış coşkulu psikolojik nesrin, trajik nitelikli portre hikâyesinin bir örneğidir.

Başkişi 17–18 yaşlarında yüce boylu, kumral gözlü sarışın Gülsüm’dür. Yumuşak huyu, tatlı sohbeti, hüneri, en ziyadesi güzel ahlakı ile seçilen genç kızın cehalet kurbanı olması, dertli annesinin ıstırapları, okurda üzüntülü ruh hâli doğurur. Öyküde okuru derin düşüncelere çeken esrarengiz bir intihar vakası anlatılır. Hikâyesinin sonunda başkişi Gülsüm’ün hortladığı sanısı okura alışıl gelmişin dışında bir his vermektedir.

Bu bölüm eserde şöyle geçmektedir: “Of! Deprenen gölgeler, yeller, gelen kuşlar bu baharın uğurlu bahar, bu yazın kademli, bereketli yaz olacağını latif esmelerle, can veren nağmelerle galiba bizi müjdelendi. Bu muştular yalnız Gülsüm’ün dertmend anasını ferahlandırmazdı. Onun için hamışelik kış gelmişti. Onu artık hiçbir bahar güldüremezdi. Onun baharı olsa olsa Gülsüm’ün dirilip de yeniden dünyaya gelmesiyle hâsıl olabilirdi. Bu ise gayri mümkün idi.” (Nemanzade 2006: 229).

Olay akışında somut insan yazgısı, bireyin faciası toplumsal mahiyete dönüşür, gerçekliğin tipik bir sahnesi yansır. Bahsi geçen hikâye ile Osmanlı-Türk Tanzimat Dönemi ünlü yazarı Nabizade Nazım’ın “Zavallı Kız” öyküsü arasında tipolojik çağrışım gözlemlenmektedir.

Abdullah Şaik’in 1912’de kitap şeklinde neşredilmiş *Bedbaht Aile* isimli uzun hikâyesinde Borçalı Karapapak oymaklarında dile gelen hüznü bir olay kaleme alınmıştır (Şaik 2005: 268–288).

Başkişi Dursun, Borçalı’nın Candar köyündendir. Evde karısı olduğu halde, Karacalar köyünden genç Güllü’yü ikinci eşi olarak eve getirir. Bu, ailede, çoluk çocuk arasında huzuru bozar. Güllü’nün Karacalar’dan Veli adlı bir gençle kaçması, Veli’yi Dursun’un önceki eşinden olan oğlu Sefer’in öldürmesi çelişkiyi, karışıklığı daha da artırır. Tiflis’te pazardan dönerken Rus asker-

ler, Dursun'u sebepsiz hapse atarlar. Altı ay sonra eve dönen Dursun, herkesin kendisini ölmüş zannettiğine, güzel Güllü'sünün de çıkıp gittiğine tanık olur.

Şaik'in "Bedbaht Aile" yapıtıyla Gürcü yazar Şio Aragvispireli'nin 1899'da kaleme aldığı "Güllü" isimli hikâye-novellası (Aragvispireli 1914: 9–54) arasında paralellikler görülür. Her iki eserde olay akışı Borçalı Karapapak-Terekemelerinin geçimleri ile ilgilidir; her ikisinin de başkişisinin adı Güllü'dür; her ikisinde de başkarakter Güllü, Karayazı'nın Karacalar köyündendir.

Sonuç

Gürcistanlı Türklerin hikâye türündeki 1921 yılı -Sovyetler öncesi eserleri Azerbaycan çocuk edebiyatı takipçileri Abdullah Şaik'in, Reşid Bey Efendiev'in küçük hikâyelerini, ayrıca Osmanlı Türk edebiyatının Tanzimat ve millî edebiyat dönemleri temsilcileri Ahmet Midhat Efendi'nin, Ömer Seyfettin'in, Ali Canib Yöntem'in, Refik Halit'in vd. yazınlarını çağrıştıır.

Eğitimi yazarların kısa öyküleri öğretici/didaktik içeriklidir. Bu hikâyelerde hayatın gerçek manzarasını, edebî öyküleme sanatkârlığını, tipik ortamı, tipik karakteri göremesek de, onlar didaktik düşünceleri telkin ettiği için önemlidir. Bu yapıtlarda pedagojik nasihatçi, öğütsel içerik üstünlük teşkil etmiş, bilgi, erdem, hayırseverlik, helallik, insancılık takdir edilmiştir. Kısa öyküler, okullaşmanın, pedagojik-didaktik ilkelerin talebinden, Ceditçilik ders yönteminin ihtiyacından doğmuştur.

Hikâye yazarları sosyal, aile-geçim konularındaki eserleriyle Borçalılı insanların yaşam tarzını, mevcut sorunlarını dile getirmişlerdir.

Bu makale, Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin yalnızca ozan-âşık şiiirinde başarılar kazanmakla yetinmeyip hâlen 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarından edebî nesir, tiyatro türlerinde de önemli eserler verdiklerini gözler önüne serdiği vesilesiyle dikkati çekecektir, düşünürüz.

Açıklama (Edebî parçalar üzerine sözlükçe)

Ata: baba

Fere: piliç

Bala: yavru

Hamişe: hep, her zaman

Çeşmek: gözlük

Okuyanda: okuduğunda

Çıplaklık: giysiler

Pul: para

Çok yahşi: pekiyi

Sabah: yarın

Dahına: arkasına

Sen deme: galiba

Danıştılar: konuştular

Seyli: çalışkan

Dertmend: dertli

Taarruz: sataşma

Evliğine: ailesine

Tekellüm: danışma, söyleme

Tevehhüm: vahime

Yel: rüzgâr

Yaşdaş: hemyaş, yaşıt

Zinhar: katiyen

Yay (mevsim): yaz

Kaynakça

- AEE 1907. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü Arşivi. XVI 718/4856. Ali Mirza Nerimanov Senanî Tiflisî (Borçalı kazası Kızılhacılı karyesi mektebi nazırı), *Nasihât ül Etfal* نصيحة الأطفال
- AEE 1912. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü Arşivi. XII 342, XVI 709. Hüseyin Hesenzade, تمام الفيا *Tamam Alfabe*
- AEE 1913. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü. XII 344/6177. Ali Mirza Nerimanov Tiflisî Senanî (Tiflis medresesi Türk ve Fars dilleri muallimi), *Nasihât ül Etfal* نصيحة الأطفال
- AEE 1914. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü. X 847/3454. Hüseyin Hesenzade, اوچ حکايه *Üç Hikâye*
- ALYILMAZ, Cengiz 2012. Gürcistan'daki Türkler ve Türk Eserleri. *Yeni Türkiye*, 778, Kafkaslar, VIII. Ankara, 72–84
- ALYILMAZ, Semra 2017. Borçalı Edebî Muhiti Üzerine. *Türk Dünyası*, Ankara, 43, 45–54
- ARAGVİSPİRELİ, Şio 1914. *Eserleri*, cilt 1. Tiflis (Gürcüce)
- CAVAHİŞVİLİ, Miheil 1970. *Eserleri*, cilt 2. Tiflis (Gürcüce)
- EROL, Ali 2005. *Abdullah Şaik Talpuzade, Hayatı, Sanatı, Eserleri*. İzmir, Tıbyan yayınları
- GOCAEVA, Gülnara 2012. Gürcistan'da Demokratik Cumhuriyet Döneminde Azerbaycanlıların Tahsili. *Paşaevi, Emrulla, vd, Gürcistan'da Azerbaycan Mektepleri*. Tiflis, Tbiliselebi yayıncılık
- HACIEV, Abbas 1980. *Tiflis Edebî Muhiti*. Bakü, Yazıcı neşriyat
- KENGERLİ ALİEVA, Aybeniz 2008. *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*. İstanbul, Doğu Kütüphanesi yayınları
- MERT, Osman 2004. Gürcistan (Borçalı) Karapapaklarının / Terekemelerinin Eğitim Tarihine Dair. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 24, 233–251
- MİNASAZOV, Hüseyin 1982. *Seçilmiş Eserleri* (Гусейн, Избранные произведения). Bakü, Yazıcı neşriyat (Rusça)
- MİR CELAL & HÜSEYİNOV, Feridun 2008. *Örneklerle 20. Asır Azerbaycan Edebiyatı*. Hazırlayan Kemal Yavuz, Erol Ülgen. Ankara, Akçağ yay
- MİŞİEV, Adil 1987. *Azerbaycan Yazıcıları ve Tiflis Edebî-İçtimâî Muhiti*. Tiflis, Ganatleba yayıncılık
- NEMANZADE, Ömer Faik 2006. *Seçilmiş Eserleri*. Bakü, Şerq Qerb neşriyat
- NERİMANOV, Neriman 2004. *Seçilmiş Eserleri*. Bakü, Lider neşriyat
- ŞAİK, Abdulla 2005. *Seçilmiş Eserleri*, cilt 1. Bakü, Avrasya Press neşriyat
- <http://www.tdk.gov.tr/images/03-1SemraAlyilmaz-BorçalıEdebıMuhitiÜzerine.pdf> (18.05.2018)
- https://az.wikipedia.org/wiki/mirze_huseyn_hesenzade (18.05.2018)